

Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi

Orta Çağ Ticaretinden Dersler

Avner Greif
Çeviri: Hacer Atabaş

alBaraka
Yayınları

AVNER GREİF

Stanford'da Ekonomi & Beşerî Bilimler alanında Profesördür. Araştırma alanları arasında Avrupa ekonomik tarihi başta olmak üzere şu konular yer almaktadır: ekonomik kurumların tarihsel gelişimi, politik, sosyal ve kültürel faktörlerle ilişkileri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi: Orta Çağ Ticaretinden Dersler*, yazarın Türkçedeki ilk kitabıdır.

HACER ATABAŞ

Lisans derecesini İstanbul Bilgi Üniversitesi Ekonomi Politik ve Toplum Felsefesi ile Uluslararası İlişkiler bölümlerinden çift diploma ile almıştır. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladıktan sonra Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora başlamıştır. Kalkınma yardımları alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

Babam Dr. Leon Arie Greif'in anısına

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ KISIM	
BAŞLANGIÇ	15
1. Giriş	17
2. Kurumlar ve Etkileşimler	41
İKİNCİ KISIM	
DENGENİN SİSTEMLERİ OLARAK KURUMLAR	63
3. Özel Düzen Sözleşme İcrası Kurumları Magripli Tacirler Koalisyonu.....	65
4. Devlet Temellükünden Mülkiyet Haklarını Korumak	93
5. İşsel Kaynaklı Kurumlar ve Oyun Teorisi Analizi.....	121
ÜÇÜNCÜ KISIM	
TARİHSEL BİR SÜREÇ OLARAK KURUMSAL DİNAMİKLER.....	147
6. İşsel Kaynaklı Kurumsal Değişimin Teorisi.....	151
7. Kurumsal İzlekler Geçmişteki Kurumlar Mevcut Kurumları Nasıl Etkiler.....	175
8. Devlet İnşası Ceneviz'in Yükselişi ve Düşüşü	201
9. Farklı Kurumsal İzleklerin Kökenleri Kültürel İnançlar ve Toplumun Örgütlenmesi	245

DÖRDÜNCÜ KISIM**KARŞILAŞTIRMALI VE TARİHSEL KURUMSAL ANALİZİN****DENEYSSEL YÖNTEMİ** 275

10. Gayrişahsi Alışverişin Kurumsal Temelleri 279

11. Etkileşimli, Bağlama Mahsus Analiz..... 315

BEŞİNCİ KISIM**SON SÖZLER** 337

12. Kurumlar, Tarih ve Gelişme 339

EKLER

A. Oyun Teorisine Bir Giriş 365

B. Homo Sosyolojikus Stratejik midir?..... 379

C. Teorinin Rolü İtibara Dayalı Özel Düzen Kurumları..... 385

KAYNAKÇA..... 405**DİZİN** 439

ÖNSÖZ

Bu kitap, geç Orta Çağ dönemindeki (yaklaşık 1050 ile 1350 yılları arasında) iktisadi ve siyasi çıktılara temel oluşturan nedensel faktörleri daha iyi kavramaya yönelik bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde gerçekleşen Avrupa piyasalarındaki genişleme seçkin tarihçilerce “Geç Orta Çağ Ticari Devrimi” olarak adlandırılmış, yine birçok araştırmacıya göre Müslüman (Akdeniz) Dünyası ticari entegrasyonun zirvesine bu dönemde ulaşmıştır. Bu sebeple bu dönemin daha iyi anlaşılması, etkili piyasaların ve iktisadi açıdan yardımcı siyasi yapıların neden ve nasıl olup da tarihin bazı dönemlerinde var olup bazılarında olmadığına dair bilgimizi artıracaktır. İktisatçılar uzun zamandır piyasa genişlemesinin refahı artıracığına dair çıkarımlar yapsa da, piyasaların gelişiminin tarihsel izleğine dair şaşırtıcı derecede az şey bilmekteyiz.

Bu dönem Müslüman ve Avrupa dünyasının tarihlerinin ayrışma noktası olduğu için de ilginçtir. Büyük bir olasılıkla, geç Orta Çağ’da Müslüman dünyası Avrupa’dan iktisadi, teknolojik ve bilimsel anlamda daha gelişmiş bir noktadaydı. Gerçekten de Avrupalılar bu dönemde Müslüman dünyasından çok şey öğrenmişti (ör. Watt 1987). Ancak sonraki yüzyıllarda, Müslümanlar Avrupalılardan iktisadi ve siyasi olarak daha farklı bir yol izlediler ve uzun vadede iktisadi olarak daha geri bir durumda kaldılar.

Bu dönemi ve gelişim üzerindeki sonuçlarını anlamaya çalışırken, Tel Aviv Üniversitesi’ndeki yüksek lisans ihtisasım sırasında aldığım tarihsel analiz eğitiminden oldukça faydalandım. Orta Çağ Müslüman dünyası uzmanı Profesör Moshe Gil ile çalıştığım için özellikle şanslıydım. Tarihsel analiz alanındaki eğitimim, Profesör Joel Mokyr, Profesör John C. Panzar ve Profesör William P. Rogerson ile çalışma ayrıcalığına sahip olduğum Northwestern Üniversitesi’ndeki iktisat ve iktisat tarihi alanlarında doktora ihtisasımla tamamlanmış oldu.

Tarihsel ve sosyal bilimlerde kullanılan analizleri birleştiren bu kitap, söz konusu iki alandaki eğitimimin bir yansımasıdır. Bir taraftan bu kitap, tarihsel hususiyetler ve süreçlerin hakkını teslim etmeyi arzulamaktadır. Bunlar gerçekten de görünüşte birbiriyile tamamen aynı durumlardaki farklı çıktılar ve gelişmeleri anlamak açısından kilit ko-

numdadır. Diğer taraftan da kitap, tamamıyla tarihsel bir anlatının kendine mahsus olma ve dolayısıyla üzerinden genel çıkarımlar yapılamama riski taşıdığını da gözden kaçırmamaktadır.

Dolayısıyla burada yürütülen inceleme, sosyal bilimlerin bilimsel teoriye dayanan, analitik modelleri kullanan ve ampirik olarak reddedilme ihtimaline rağmen varsayımlar ortaya koyan geleneğini takip eder. Aynı zamanda sosyal bilimlerdeki yaklaşımların sınırlılıklarının da farkındadır: Genel teori, tarihsel meseleleri çoğunlukla izah edemez; model kullanımı onun temelini oluşturan matematiksel tekniklerle sınırlıdır ve belirli bir tarihe özgü varsayımlar istatistiksel yöntemlerle değerlendirilemezler.

Bu sebeple tarihsel ve sosyal bilimsel analiz, genellikle düşünüldüğü gibi birbirinin ikamesi değil, tamamlayıcıdır. Burada sunulan çalışmaların bu iki bilimsel analiz tekniğinin bütünleştirilmesinin gerekliliğini, elverişliliğini ve faydasını ortaya koymasını umut etmekteyim.

Geç Orta Çağ dönemi üzerinde çalışırken, klasik iktisat teorisinde kabul gördüğü üzere farklı teknolojilere, donatılara ya da tercihlere başvurma metodunun ötesine geçmenin gerekliliğini fark ettim. Üzerinde çalıştığım süreçleri ve çıktıları anlayabilmek için incelemeye *kurumların* etkisini dâhil etmek durumunda kaldım. İktisatta kurumsalçılar genellikle kurumları; ya iktisadi aktiviteleri düzenleyen, siyaset tarafından belirlenmiş kurallar olarak ya da piyasalar ile etkileşime giren aktörlerin seçtiği akdi ya da örgütsel biçimler olarak tanımlar. Bu yaklaşımlar, siyasi düzeni ya da piyasa düzenini analizde dış kaynaklı şekilde kabul edemeyeceğimden, benim amaçlarım için fazlasıyla sınırlı kalmaktaydı. Ben yalnızca farklı siyasi yapılar ve ekonomilerdeki davranışları değil, bunların iç kaynaklı olarak ortaya çıkışı ve dinamiklerini incelemeyi de amaçlıyordum.

Dolayısıyla birbirinden farklı siyasi yapılar ve piyasaların dışsal olmayan etkenler aracılığıyla ortaya çıkışını, işleyişlerini ve bu yapılardan ve piyasalardan çıkarılabilecek dersleri anlayabilmem için, kurumları siyaseten belirlenmiş kurallar ya da piyasa ile etkileşime giren iktisadi aktörlerin optimum tepkileri olarak değerlendirmenin ötesine geçmem gerekti. Piyasaları ve siyasi yapıları dış kaynaklı değil, iç kaynaklı olarak görmek ve kurumsal temellerini incelemek durumundaydım. Bu incelemeye böylesine bir derinlik kazandırabilmek için iktisadi ve siyasi etkileşimlerde gözlemlenen davranışları etkileyen nedensel faktörleri anlamaya çalıştım. Böyle bir anlayış; kuralları incelemekten öte, kural, inanç, norm ve örgüt (toplumsal yapılar) sistemlerinin bu davranışları nasıl yönlendirdiği, mümkün kıldığı ve harekete geçirdiğine bakmayı gerektirdi.

Bu çalışma sırasında ortaya çıktı ki kurumları kuralların, inançların ve örgütlerin birbirleriyle ilişkili sistemleri olarak incelemek hem zorlu hem de faydalı bir uğraş. Örneğin, gözlemlenemeyen inançlar ve normlara ön plansız olarak başvurduğumuzda, her türlü çıktıyı açıklayabiliriz, ancak bu sonuca yönelik hiçbir şeyi açıklamadığımız anlamına gelecektir. Bu yüzden de değerlendirmeye alınabilecek kurumlar kümesini sınırlamanın bir yolunu bulmak zorundayız. Bu sınırlamada tarihsel analiz ile mikroa-

nalitik –bilhassa oyun teorisi– analizi bir araya getirmenin kavramsal olarak kuvvetli ve ampirik olarak faydalı olduğunu gördüm. Tarihsel analizi ve oyun teorisi analizini bir araya getirmek, bir yandan imkân dâhilinde olan kural, inanç, norm ve örgüt sistemlerinin ne denli çeşitli olduğunu anlamamı sağladı, diğer yandan da değerlendirmeye alınabilecek kurumlar ve çıktıların ampirik değerlendirmesini ve analitik olarak sınırlandırılmasını mümkün kıldı.

Dahası, bu yaklaşım çetrefilli kurumsal dinamik meselesi üzerine yapılan çalışmaları ileri taşıyabilecek yeni yollar ortaya koymuştur. Kurumlar daha sonraki kurumların ve dolayısıyla tarihsel gelişimin çerçevesini ne yönde etkiler? İktisatçılar genellikle kurumsal dinamiklerin karar alıcıların mevcut ya da beklenen koşullara optimum tepkilerini yansıttığını iddia etmiştir. Ancak iktisatçı olmayan sosyal bilimciler ile tarihçilere göre, kurumsal dinamikler tarihin prangasıdır. Bu tartışmanın tarafları, gerçekliğin önemli olabilecek bir yanını ortaya koysa da, her iki yaklaşım da kendi başına tatmin edici değildir. Kurumları burada geliştirildiği üzere daha geniş bir perspektiften ele almak bu iki yaklaşımı birleştirecektir. Bir kurumun kurumsal çevre değişirken ne zaman ve neden devamlılık gösterdiğini, sonunu getiren süreçlere nasıl girdiğini ve de geçmiş kurumların –belki de artık davranışlar üzerinde etkisi olmayanların dahi– sonrakiler üzerinde nasıl etkili olduğunu daha iyi anlamak mümkündür.

Birbirinden farklı inanç, norm ve örgütlerin (sosyal yapıların) oluşumu ve bunların doğuracağı sonuçlar iktisat dışındaki, sosyoloji, siyaset bilimi ve bilişsel bilimler gibi disiplinlerde yaygın olarak ele alınmıştır. Bu sebeple kitap, iktisat dışındaki disiplinlerde geliştirilen analitik ve kavramsal çerçeve inşa edilmiştir. Özellikle de, ana akım iktisadın kurumsal analizini, sosyolojideki kültürel ve toplumsal faktörlerin analiziyle birleştirmenin faydalarını vurgular. Bu çalışma, geleneksel olarak sosyolojik incelemenin alanı olan inanç, norm ve örgütlere odaklanarak, iktisattaki kurumsal analizin “sosyolojik dönüşüne” katkı sunmaktadır. Burada sosyolojik değişkenlere kurumların aldığı şekiller ve kurumsal gelişimdeki çeşitliliği izah etmede başvurulmaktadır.

Tarihin belirli bir bölümünü daha iyi anlamaya yönelik bu teşebbüsüm mevcut kurumsal analizi geliştirmeden mümkün olamazdı. Birçok sosyal bilimci kurumların önemli olduğu ve kurumsal dinamiğin tarihî bir süreç olduğu düşüncesini sürdürüyor. Dolayısıyla kurumların ve dinamiklerinin incelenmesi, refahın toplum içinde ve farklı toplumlar arasında eşitsiz dağılımının sebeplerini ve bu durumu iyileştirmek için neler yapılabileceğini anlamak için kritik önemi haizdir. Bu kitapta sunulan çerçeve, geçmişten alınan kurumsal mirasla günümüz piyasalarının, siyasi birimlerinin ve de bunların dinamiklerinin karşılaştırmalı analizini yapabilme becerimizi geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu kitap tarihteki belirli bir dönemin analizini ve kurumsal analize yönelik genel bir çerçeveyi kapsadığı için birbiriyle kesişen birkaç parçadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, geç Orta Çağ dönemindeki piyasaların ve siyasi birimlerin temellerini oluşturan kurumların detaylı bir incelemesidir; ikincisi bu dönemin Avrupası ve İslam dünyasının-